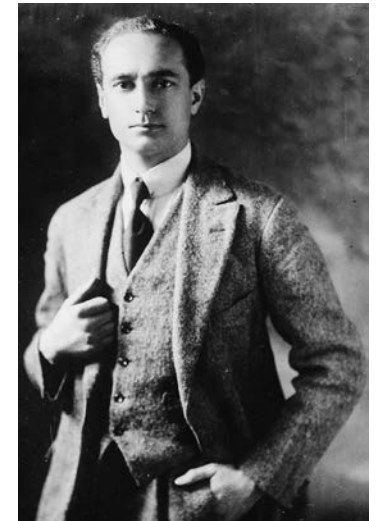

SIR PAUL DUKES. VZPOMÍNKY (NA) MUŽE STA TVÁŘÍ

Jana Černá

Následující studie se věnuje siru Paulu Dukesovi, zajímavé osobnosti, která se do hledáčku zaměstnanců Vily Löw-Beer v Brně dostala již před několika lety. Paula Dukese spojuje s Vilou Löw-Beer v Brně osobnost jejího posledního soukromého majitele – Alfreda Löw-Beera. Dukes totiž jako soukromý detektiv pátral v dubnu 1939 po záhadně zmizelém brněnském textilním podnikateli a o výsledcích svého pátrání později napsal špionážní román *An Epic of the Gestapo*.¹ Se zvyšujícím se zájmem o knihu samotnou postupně rostla i touha dozvědět se více o jejím autorovi.

Předložená studie seznámí čtenáře s dílčími výsledky dosavadního bádání. Osobnost sira Paula Dukese není v českém prostředí dosud příliš známá, z toho důvodu je nezbytné zmínit v úvodní části základní životopisné údaje z Dukeseva mládí a dospívání. Tyto faktografické informace zároveň pomáhají vytvořit vstupní rámec pro vlastní výzkum. Stěžejní část studie spočívá v představení sira Dukese jakožto přednášejícího odborníka a spisovatele, který při svých vystoupeních a ve svých textech těžil z osobních příběhů a zkušeností – především z doby působení v britské tajné zpravodajské službě. V textu je značný prostor věnován i reflexím ze strany současníků a autorka si zároveň klade otázku: V čem může být Dukesevo dílo zajímavé pro naši dobu?

Paul Dukes, oficiální portrét.
(Hoover Institution Library&Archives)

¹ Kniha je zapsána ve Sbírce Vily Löw-Beer pod inventárním číslem VLB6. V roce 2021 vyšel pod názvem *Tanec s gestapem* její český překlad (přeložil Milan Pohl). DUKES, Paul. *Tanec s Gestapem*. Brno: Mapcards, 2021.

OSOBNOST SIRA DUKESE V ODBORNÉ A POPULÁRNĚ-NAUČNÉ LITERATUŘE

Bývalý úředník britské tajné služby Harry Ferguson během svého pátrání v dějinách této organizace objevil příběh, který okamžitě upoutal jeho pozornost. Jednalo o dobrodružnou záchranu agenta operujícího v bolševickém Rusku pod krycím jménem ST 25. Ferguson prohlásil, že „v letopisech tajné služby není napínavější příběh než příběh Paula Dukese.“² Zmíněný děj se odehrál na jaře roku 1919 poblíž Petrohradu, kde Paulu Dukesovi hrozilo odhalení jeho tajného krytí. Osamocen a bez prostředků čekal na záchranu. Ta měla být vyslána z londýnské centrály, přičemž záchranné mise se měl zhostit Augustus Agar, důstojník královského námořnictva.

Napínavé vyprávění plné torpédových lodí, všudypřítomného nebezpečí a ohromující špionáže dodnes patří k nejcitovanějším historkám z působení tajných agentů v bolševickém Rusku. Důvod ke zpopularizování tohoto příběhu však netkví jen v jeho napínavosti, ale stejně závažně se jeví fakt, že k rekonstrukci příběhu se dochovalo velké množství autentických informací. Jedná se jak o knihu vzpomínek jednoho z hlavních účastníků,³ tak o dokumenty ukryté v archivu tajné služby. Do běžně nepřístupných prostor se podařilo proniknout historikovi Keithu Jefferymu, který vydal knihu *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*⁴ s úctyhodným rozsahem 896 stran. Jeffery se stal prvním autorem, kterému bylo umožněno do archivu tajné služby nahlédnout a pracovat s dosud nezveřejněnými dokumenty.

Keith Jeffery v předmluvě své knihy uvádí, že studium archivních pramenů v sobě neslo mnohá omezení. Především mu bylo povoleno studovat jen prameny, které se týkaly událostí do roku 1949.⁵ Ostatně povinnost nezveřejňovat informace týkající se událostí studené války platí do dnešních dnů. Dokladem může být oficiální webová stránka Secret Intelligence Service,⁶ která o historii vlastní organizace informuje pouze do ukončení druhé světové války. Druhé omezení Jefferyho výzkumu se vztahovalo k vlastní interpretaci studovaných dokumentů. Sám autor

vedl, že v archivu tajné služby se sice nachází nepřehledné množství materiálu, nicméně samotný proces zveřejňování informací se stal velmi náročným. Zásadním pravidlem bylo, že nesměl odhalit identitu žádného dosud utajovaného agenta.⁷ Do své knihy tak mohl zahrnout činnost jen těch špiónů, kteří svou „tvář“ již v minulosti odhalili – jako byl například sir Paul Dukes.

Navzdory uvedeným omezením se však Jefferymu jako prvnímu podařilo vynést na světlo informace o vlastním fungování utajované špionážní organizace a svým čtenářům tak podhalit tajemství, které se nad ní vznášelo. Jefferyho kniha je dodnes považována za nejkompaktnější práci o dějinách britské tajné služby. Nicméně pro potřeby této studie byla využita i díla dalších autorů, která se zaměřují na dějiny britské tajné služby a současně reflektují život sira Paula Dukese. Je možné uvést knihu Nigela Westa *MI6: British Secret Intelligence Service Operation, 1909–1945*,⁸ Michaela Smitha *Six: A History of Britain's Secret Intelligence Service, 1909–1939*,⁹ Christophera Andrewa *Her Majesty's Secret Service*¹⁰ a dílo Roberta Service *Spies and Commissars: The Early Years of the Russian Revolution*.¹¹ Do kompletního výčtu lze zařadit i knihy Gilese Milтона s názvem *Russian Roulette. A Deadly Game: How British Spies Thwarted Lenins' Global Plot*¹² a novinku Briana Besta *The Secret War Against Red Russia: The Daring Exploits of Paul Dukes and Augustus Agar VC During the Russian Civil War*,¹³ která se na prodejní pulty dostala na konci loňského roku.

Je však nutné zmínit, že v uvedených titulech se informace víceméně opakují, což se týká i popisu Dukesova desetiměsíčního působení v tajných službách. Jmenovaní autoři se soustředí víceméně pouze na Dukesovu cestu k tajné britské organizaci a špionážní službu jako takovou. Odezva na jeho činy a reflexe Dukesova díla jsou v uvedených titulech zachyceny pouze okrajově.

7 JEFFERY, pozn. 4, s. VII.

8 NIGEL, West. *MI6: British Secret Intelligence Service Operation, 1909–1945*. Londýn: Grafton Books, 1985.

9 SMITH, Michael. *Six: A History of Britain's Secret Intelligence Service, 1909–1939*. Londýn: Biteback Publishing, 2010.

10 ANDREW, Christopher. *Her Majesty's Secret Service*. New York: Penguin Books, 1986.

11 SERVICE, Robert. *Spies and Commissars: The Early Years of the Russian Revolution*. New York: Public Affairs, 2012.

12 MILTON, Giles. *Russian Roulette. A Deadly Game: How British Spies Thwarted Lenins's Global Plot*. Londýn: Spectre, 2013.

13 BEST, Brian. *The Secret War Against Red Russia: The Daring Exploits of Paul Dukes and Augustus Agar During the Russian Civil War*. Yorkshire: Pen&Sword Books Ltd., 2022.

2 FERGUSON, Harry. *Operation Kronstadt*. Londýn: Arrow Books, 2010.

3 Augustus Agar o své službě na východě Evropy, která zahrnovala i zmíněnou Dukesovu záchranu, napsal knihu *Baltic Epizod*. AGAR, Augustus. *Baltic Epizod*. London: Hodder&Stoughton, 1963. V roce 1983 se vydání knihy dokonce chopilo i spojené námořnictvo (U. S. Naval Institute Press).

4 JEFFERY, Keith. *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. Londýn: Bloomsbury Publishing London, 2010.

5 Ibid., s. vii.

6 About us. Our history. *Secret Intelligence Service* [online]. [cit. 5. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.sis.gov.uk/our-history.html>.

PŘEDSTAVENÍ PRAMENNÉ ZÁKLADNY: ARCHIV, NOVINY A DUKESOVY VZPOMÍNKY

K odkrytí vzpomínek (na) sira Paula Dukese bylo kromě literatury využito i pramenů. Autorce studie se naskytla unikátní příležitost studovat na dálku archivní pozůstalost sira Dukese. Dokumenty jsou uloženy v archivu Hoover Institution Library&Archives (Stanfordova univerzita v Kalifornii) a díky ochotě tamějších zaměstnanců byly prostřednictvím emailů autorce zaslány stovky strany oskenovaných dokumentů. Fond sira Paula Dukese se skrývá pod číslem 89082 a obsahuje širokou škálu materiálů, které torzovitě mapují Dukesův život. Shromážděním pozůstalosti byl pověřen Robin Bruce Lockhart,¹⁴ a to na žádost Lady Diany Dukese, druhé manželky sira Dukese. V archivu se dodnes zachoval Lockhartův komentář k nastávající práci: „Udělal jsem několik investigativních rešerší, ale zdá se mi, že tento úkol bude vyžadovat výzkum neurčité velikosti. Ten prozatímni bude pravděpodobně bezvýsledný, anebo by se vešel do knihy tak útlé, že by ji nikdo nechtěl vydat. Přesto jsem strávil hodně času tříděním veškerého materiálu, který mi byl dán, a roztřídil ho, doufajme, takovým způsobem, který bude užitečný pro některého budoucího historika (nebo publicistu píšícího o józe).“¹⁵

I přes tato původní skeptická slova o nedostatečném obsahu čítá dnes archivní pozůstalost sira Dukese několik kartonů. Nachází se zde novinové články, fotografie, dále deníky, dopisy, osobní dokumenty, poznámky k přednáškám i novinové výstřižky o zpravodajských operacích. Pozůstalost též zahrnuje dosud nevydané Dukesovy povídky, básně, cestovatelský román a hudební skladby. A v neposlední řadě uchovává fond i nesčetné množství materiálu o popularizaci jógy v západním světě.

I když pozůstalost skrývá mnoho unikátních zpráv, ukazuje se, že jejich relevantnost k obohacení znalostí o Dukesově zpravodajské službě je menší, než autorka zprvu očekávala. Pro sestavení následného textu tak byly z archivní pozůstalosti využity především fotografie a několik osobních dopisů. Výzkum proto musel být doplněn rozsáhlou rešerší dobových periodik. Pro Dukesovu tvorbu měl zásadní význam pobyt v Americe, kam se dostal v roce 1921 díky možnosti uspořádat přednáškové turné. Rešerše v archivu deníku New York Times prostřednictvím online portálu se tak jevila jako nezbytnost.¹⁶ Stejný postup byl zvolen i při výzkumu britského tisku. V tomto případě výzkum proběhl v archivu spravovaném britskou

národní knihovnou, a to opět prostřednictvím online služeb a vyhledávání.¹⁷ Na obou uvedených platformách autorka hledala nejen články, které byly sepsány přímo Paulem Dukesem, ale také veškeré zmínky, v nichž jeho jméno figurovalo (např. reakce novinářů na jeho přednášky či recenze jeho děl). Sir Dukese upoutával pozornost novinářů prakticky až do své smrti v roce 1967, nicméně lze vysledovat, že se informace o něm objevovaly v novinách v určitých letech se silnější frekvencí. První taková vlna proběhla hned začátkem dvacátých let 20. století, tedy těsně po Dukesově návratu ze špiónážní mise. Již tehdy byl v titulcích přejmenován na „Muže sta tváří“, označení odkazující k mistrovství kamufláže, v níž skvěle vynikal. Přízvisko se ujalo natolik, že bylo přejímáno i v budoucích letech – a to nejen v novinových článcích, ale i v odborné literatuře.

Druhý stěžejní pramen tvoří knižně vydané Dukesovy vzpomínky, které přináší nejkompaktnější informace o jeho zpravodajské a špiónážní službě. O relevantnosti memoárové literatury lze vést dohady. Například historik Keith Jeffery uvedl: „Memoárový materiál, který odhaluje vzpomínky na události někdy až po mnoha letech, je pro historika spojován s problémy jeho interpretace a hodnocení. To platí zvláště ve věci špiónáže a dalších skrytých aktivit, které jsou nezřídka zahaleny melodramatickým nádechem tajemství, spiknutí a dohadů.“¹⁸ Nicméně bez těchto vzpomínek by nebylo možné rekonstruovat plnohodnotný a zajímavý příběh tajné služby a jejich agentů. Jak sám Jeffery přiznával, v archivu se nachází mnoho zpráv tajných agentů, které obsahují pouze strohou informaci. Stejnou strohostí se vyznačují i zprávy „zaneprázdněných vyšetřovatelů, kteří často neměli čas psát poznámky o povaze nebo motivaci svých agentů.“¹⁹ Vzpomínky agentů tak odosobněným archivním zprávám vdechují život vlastního původce. Bez možnosti svobodného bádání v dosud uzavřeném archivu britské tajné služby²⁰ se vzpomínky tajných agentů jeví pro výzkum britské špiónáže jako zásadní – a to zvláště z pohledu vnitřní motivace a důvodů jednání zainteresovaných osob.

I přes pravděpodobné přikrášlení vzpomínek považuje autorka studie Dukesovy příběhy za uvěřitelné, je totiž vedena domněnkou, že pokud neexistují důkazy, které by důvěryhodnost memoárů vyvracely, lze je považovat za pravdivé. Prověřování pravdivosti údajů v Dukesových knihách o špiónážní činnosti (*Red Dusk and*

14 Robin Bruce Lockhart (1920–2008) byl britský novinář a spisovatel, syn Roberta B. Lockharta, britského diplomata i tajného agenta.

15 Úvodní slovo Robina Bruce Lockharta ke shromážděné pozůstalosti. Hoover Institution Library&Archives, fond č. 89082, Sir Paul Dukese papers, kart. 1, složka 1.

16 *The New York Times* [online]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/>

17 *The British Newspaper Archive* [online].

Dostupné z: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>

18 JEFFERY, pozn. 4, s. XV.

19 Ibid.

20 Giles Milton uvádí např. Národní archiv v Kew a India Office Collection in British Library. MILTON, pozn. 12, s. 3.

*the Morrow*²¹ a *The Story of ST 25*²²) je totiž ztížené skutečností, že autor v nich uváděl jména i adresy takovým způsobem, aby byla pro čtenáře neidentifikovatelná. Důvod byl zřejmý. Uvědomoval si, že uběhla velmi krátká doba od ukončení jeho špionážní činnosti a zveřejněním konkrétních údajů by mohl vyvolat nepříjemnosti u mnoha svých přátel. Paul Dukes komentuje: „Nikdy nenapíšu žádné jméno nebo adresu jinak než takovým způsobem, který nebude srozumitelným žádné živé duši kromě mě samotného.“²³ Dohledávání skutečných jmen a událostí v těchto vzpomínkách bylo pro autorku této studie neproveditelné.

Uvedené platí i pro Dukesův vlastní životopis *The Unending Quest. Autobiographical Sketches*.²⁴ Jednotlivé životopisné záznamy totiž obsahují faktografické údaje, u nichž je ověření věrohodnosti prakticky nemožné. Důvodem je, že životopis slouží Dukesovi mimo jiné i jako pomyslná vstupní brána pro zasvěcení čtenáře do jeho vnitřního světa, osobně mystických a životních názorů. Prostřednictvím svého životopisu čtenářům v podstatě umožnil nahlédnout do své duše. Nicméně je nutné říci, že tyto autobiografické črty jsou přesto pro historiky neobyčejně cenné, neboť přináší ojedinělé informace o jeho dětství, dospívání a působení v předrevolučním Rusku.

ŽIVOT PAULA DUKESE VE SVĚTLE AUTOBIOGRAFICKÝCH VZPOMÍNEK²⁵

Paul Dukes se narodil v roce 1889 v anglickém Bridgwateru jako třetí z pěti dětí do rodiny reverenda Edwina Joshuy Dukese.²⁶ Otcův život zcela určovala služba církve a Paul na něj vzpomínal jako na puritánského a konzervativního. Paulova matka

21 DUKES, Paul. *Red Dusk and the Morrow. Adventures and investigations in Soviet Russia*. Londýn: Biteback Publishing, 2012, (první vydání v roce 1922).

22 DUKES, Paul. *The Story of „ST 25“. Adventure and Romance in the Secret Intelligence Service in Red Russia*. Londýn: Cassell and Co, 1938.

23 Ibid., s. XV.

24 DUKES, Paul. *The Unending Quest. Autobiographical Sketches*. Londýn: Cassell&Co., 1950.

25 Kapitola je sestavena ze vzpomínek sira Dukese, které zaznamenal ve svém vlastním životopise. Autorka studie měla k dispozici pouze digitální verzi, z toho důvodu jsou v citaci uvedeny pouze názvy kapitol.

26 Edwin Joshua Dukes (1847–1930) zasvětil celých 56 let svého života duchovní službě v Kongregační církvi, přičemž se jeho aktivity neomezovaly pouze na domácí prostředí. V letech 1874–1878 působil v Číně, kam ho vyslala Londýnská misijní společnost. Zde se významně zapojil do boje proti pašování opia a předsedal Spolku pro potírání opiového trhu. Pobyt v Číně ho také inspiroval k napsání knihy *Každodenní život v Číně*, ve které se mu podařilo popsat tuto zemi se všemi jejími zvyky a odlišnostmi. Čtenářům se odkrylo jeho velké vypravěčské nadání. DUKES, Edwin Joshua. *London and China Express*, 24. 4. 1930, s. 7.; *The Opium Trade, London and China Telegraph*, 14. 4. 1919, s. 11.

Edith Mary Dukesová²⁷ naproti tomu byla starostlivá a milující, umožnila synovi prožít radostné dětství naplněné zvědavým objevováním okolního světa. To však bylo v roce 1898 přerušeno její náhlou smrtí.

Krátce po této tragické události přijal otec nabídku na spravování kaple v Harrogate v Yorkshire a aby měl dostatek času na pracovní povinnosti, umístil děti do internátních škol. Paul byl v deseti letech náhle vytržen z bezpečného přístavu dětství a umístěn do chlapecké školy Caterham v Surrey. Stala se pro něj noční můrou a údajně navždy ovlivnila jeho postoj k církevním institucím a k Bohu. Paulův školní prospěch byl uspokojivý, vykazoval výjimečný talent ke studiu jazyků, ale jeho hlavním zájmem byla hudba, toužil stát se hudebníkem.²⁸

Velká životní změna se odehrála v září 1907. Tehdy se otec znovu oženil a vzal si čtyřicetiletou vdovu Harriet Rouse. Paula nově vzniklé manželství pohoršovalo a vnímal je jako pošpinění památky své milované matky.²⁹ Svatba přivodila doživotní svár mezi synem a otcem. Paul si uvědomil, že se již nechce podřizovat otcově vůli a jediné východisko viděl v útěku. Ve svých 18 letech, vyzbrojen jen odhodláním a skromnými úsporami, se vydal na první dobrodružnou cestu vstříc svému snu – studiu hudby v Petrohradě.

Po různých peripetiích se mu podařilo dosáhnout cíle a v roce 1910 skutečně nastoupil na petrohradskou konzervatoř ke studiu hry na klavír, za vedlejší obor si zvolil hru na housle. Brzy však

Paul Dukes ve velmi mladém věku.
(Hoover Institution Library&Archives)

27 Edit Mary Dukesová, roz. Popeová (1862–1898) byla nadaná dívka. Její otec ji podporoval, aby dosáhla co nejvyššího vzdělání. Podařilo se jí s výborným prospěchem imatrikulovat na londýnské univerzitě. Poté se vrátila do rodného Sandfordu, kde pomáhala otci vést místní školu. I přes velké pracovní vytížení se jí podařilo prostřednictvím korespondenčního kurzu získat titul bakalář umění. Jistě mohla pomýšlet na akademickou kariéru, ovšem nad touhou po vzdělání zvítězila její oddanost církvi. Díky té se také seznámila s Paulovým otcem Edwinem Dukem. Po zbytek života se věnovala rodině a pomáhala manželovi udržovat kostel v chodu. „Family Dukes: Yesterday“ by Cuthbert E. Dukes (bratr Paula Dukese), Hoover Institution Library&Archives, fond č. 89082, Sir Paul Dukes papers, kart. 1, složka 3.

28 FERGUSON, pozn. 2, s. 49.

29 Ibid., s. 50.

díky učitelce Anně Essipové, významné ruské pianistce, pochopil, že přes nesporný talent, kterým oplýval, na absolutní špičku nikdy nedosáhne. Svou pozornost proto upřel k oboru orchestrace. Šťastnou náhodou se dostal pod ochranná křídla věhlasného šéfdirigenta Mariinské opery Alberta Coatese, se kterým navázal velmi blízký vztah. Po absolvování závěrečné zkoušky na konzervatoři mu bylo v Mariinské opeře nabídnuto stálé místo asistenta šéfdirigenta. Jeho nadějnou hudební kariéru však ukončila první světová válka.

AKTIVITY PAULA DUKESE V OBDOBÍ PRVNÍ SVĚTOVÉ VÁLKY

Poté, co Rusko během první světové války začalo na bojovém poli ztrácet, zmítaly zemí pochyby, jestli má nadále zůstat ve válce. Pokud by však Rusko skutečně uzavřelo s Německem separátní mír, hrozilo reálné nebezpečí, že se těžiště bojů přesune na západ. Se snahou předejít těmto predikcím rozhodla britská vláda, že na území Ruska otevře anglo-ruskou kancelář, která by monitorovala podmínky uvnitř země a zároveň vyvíjela propagační aktivity s cílem udržet Rusko loajální ke spojencům.

Mezi její členy se jako jeden z prvních přihlásil právě Paul Dukes. Následující léta tak cestoval celou zemí a psal souhrnné zprávy o životních podmínkách ruského lidu (a to především v odlehlejších provinciích). Během cest viděl a vnímal tíživou situaci ruských nevolníků a obyčejných vojáků na frontě, s nimiž velmi soucítit.³⁰ Čím dál víc nabýval přesvědčení, že ruská revoluce je prakticky nevyhnutelná. Když v březnu 1917 konečně vypukla, stal se očitým svědkem pouličních bojů. Viděl, jak nespokojené davy bojují za své ideály, a sám uvěřil, že socialismus přivede ruský lid k lepší budoucnosti.³¹

U dalšího vývoje ruských události však Dukes již přítomen nebyl, neboť v červenci 1917 byl povolán zpět do Londýna. Zde měl pracovat jako speciální styčný důstojník mezi ministerstvem zahraničí a anglo-ruskou kanceláří, která spadala pod ministerstvo informací. Po svém příletu do Londýna měl nadále pokračovat ve své dosavadní činnosti a osobně informovat vysoké úředníky na ministerstvu zahraničí o dosavadní situaci v Rusku. Údajně byl ale nadmíru šokován jak ignorací těchto úředníků, tak mírou jejich neznalosti ruských reálií i relativizováním hrozby šíření bolševického hnutí. Dle vlastních vzpomínek ho zasáhla silná

³⁰ Ibid., s. 52.

³¹ Sám Dukes se ve svých memoárech o účasti na únorové revoluci 1917 nezmiňuje, píše však o ní uvádí H. Ferguson. Podle něj se Paul podílel na proměně Tauridského paláce v opevněnou pevnost, když pomáhal rolníkům a vojákům přenášet pytle s pískem. Ibid., s. 53.

Paul Dukes v době studií na petrohradské konzervatoři. (Hoover Institution Library&Archives)

frustrace.³² Ta byla zesílena poté, co se dozvěděl o druhém – bolševickém – převratu v listopadu 1917. Byl odhodlán okamžitě se vrátit zpět do Ruska, neboť cítil, že na východě Evropy bude více platný než v Londýně.³³

Jeho prosby byly vyslyšeny. Zpět se opravdu vrátil v prosinci 1917. Pod záštitou práce u YMCA cestoval zemí a své depeše posílal přímo na britské velvyslanectví v Petrohradě. Jak uvádí R. Servis, Dukes se svých úkolů zhostil údajně nadmíru spolehlivě, což vedlo k jeho doporučení pro náročnější práci.³⁴ V polovině léta 1918 mu přišla urgentní zpráva z britského generálního konzulátu, aby se okamžitě vrátil do Londýna.³⁵ Tehdy ještě nevěděl, že ho čeká přijímací pohovor pro britskou tajnou službu.

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ SERVICE, pozn. 11, s. 224.

³⁵ Ibid.

TAJNÝM AGENTEM: HISTORIE SIS

Zmíněný přijímací pohovor proběhl s šéfem organizace Mansfieldem Smith-Cummingem,³⁶ který britskou tajnou zpravodajskou službu (Secret Intelligence Service, SIS) řídil od jejího založení, tedy od roku 1909.³⁷ Cílem organizace bylo shromažďovat vojenské a politické zprávy ze zámoří – tedy provádět zahraniční špionáž. Ke splnění vytyčených cílů byli rekrutováni agenti, kteří byli po krátkém tréninku posíláni do cizích zemí, aby informovali o skrytých hrozbách. Bez vzletných iluzí je však nutné říci, že britská tajná služba byla navržena jako agentura, která víceméně pouze reagovala na požadavky z různých oddělení – především z ministerstva zahraničí. Uvnitř samotné organizace nedocházelo k žádné analýze získaných zpráv či poskytování jakýchkoliv rad.³⁸ Shromážděné informace byly v „surovém“ stavu předány „zákaznickému“ oddělení a původní dokumenty zpravidla zničeny.

Již před vypuknutí první světové války bylo Rusko jednou z nejčastějších zemí, kam byli britští agenti vysíláni k provedení špionáže. Brzy zde byla vytvořena rozsáhlá síť zpravodajů, která své zásadní postavení získala po nástupu bolševické vlády v čele s V. I. Leninem v listopadu 1917. Vzápětí po převratu totiž v Rusku došlo k formálnímu uzavření britské ambasády a k faktické ztrátě diplomatické spolupráce. Hrozba světové revoluce, s níž byl V. I. Lenina spojován, se tak stala nepředvídatelnou.³⁹ Nebylo možné oprostít se od vzrůstající nejistoty ohledně vývoje ruských záležitostí i snahy bolševické vlády šířit marxistické ideály dál směrem do Evropy. Možnosti, jak se dozvědět o vnitřním vývoji země, ambicích jejích politických představitelů a cílech Kominterny, byly velmi omezené a ve změněných podmínkách ležela váha britských zahraničních zájmů stále více na ramenou tajných

agentů. Oni měli riskovat své životy při infiltraci do ruské revoluční vlády a sabotovat ji.⁴⁰ Britský diplomat lord George Curzon dokonce uvedl: „Starý způsob diplomacie ukázal v krizi své limity. Špioni, pracující v utajení, mohli dosáhnout mnohem více v kratším čase, než v co mohli ambasadoři doufat léta.“⁴¹

Následující vývoj však nebyl špionážním aktivitám příliš nakloněn. Zásadní vliv na pobyt britských agentů na území bolševického Ruska měly hned dvě události – zavraždění velitele petrohradské Čeky Nojseje Urického a neúspěšný atentát na V. I. Lenina. Ruské úřady považovaly oba incidenty za součást protinárodního spiknutí organizovaného Angličany.⁴² Harry Ferguson ve své knize popisuje, jak bezprostředně po atentátu policejní komisaři neváhali a vtrhli do sídla britského velvyslanectví v Petrohradě. Došlo i na přestřelku, během níž přišli o život dva komisaři a britský námořní atašé.⁴³ Čeka neklidnou situace následně využila k likvidaci největších oponentů bolševického režimu. Začalo tím období nazývané „rudý teror“, které se vyznačovalo pronásledováním, masivním zatýkáním a popravami. Bolševické Rusko se stalo pro britské agenty krajně nebezpečnou zemí a mnozí z nich byli v zájmu ochrany ze svých misí předčasně odvoláni. Jak však Ferguson s nádechem dramatu dodává: „Jeden muž se však prodíral zasněženou krajinou v opačném směru. Jeho poslání nebylo jednoduché: měl založit novou britskou zpravodajskou organizaci.“⁴⁴

TAJNÝM AGENTEM: PŘIJETÍ DO ŠPIONÁŽNÍ SLUŽBY

Tímto agentem se měl stát Paul Dukes. Vystává však otázka, jak Mansfielda Smith-Cumminga napadla myšlenka, že se na roli agenta hodí zrovna on? K přesvědčivé odpovědi nemáme dostatek podložených informací i sám Dukes se o svém přijetí do tajných služeb vyjadřoval nanejvýš tajemně. V knize *Red Dusk and the Morrow* dokonce neuvedl ani Smith-Cummingovo jméno: „Bohužel, ne! Promiňte, čtenáři, zapomněl jsem! Stále jsou věci, které neprozradím a které musí zůstat zahaleny rouškou tajemství. A jednou z nich je – kdo byla toho srpnového dne roku 1918 ona postava v houpacím křesle.“⁴⁵

40 Ibid., s. 7.

41 Ibid., s. 332.

42 Neúspěšný atentát na V. I. Lenina v srpnu 1918 měla údajně na svědomí Fany Kaplanová. Nicméně bolševický tisk dal událost do souvislosti s odhalením tzv. Lockhartova spiknutí, jehož cílem bylo odstranění vrcholných představitelů vlády a svržení bolševického režimu. MILTON, pozn. 12, s. 174–193 (kapitola The Plot Thickens).

43 Parafraze z: FERGUSON, pozn. 2, Prologue.

44 Ibid.

45 DUKES, pozn. 21, s. 7–8.

36 Sir Mansfield Smith-Cumming (1859–1923) měl jasnou vizi o fungování tajné špionážní organizace, její autonomii a mezirezortní spolupráci. Zároveň disponoval silným odhodláním k uskutečnění této vize. Byl workoholikem fascinovaným nejnovější technologií, miloval rychlá auta a vlastnil pilotní licenci. Bez jeho velení by britská tajná služba nedosáhla takových úspěchů. Obvykle svou korespondenci podepisoval zeleným inkoustem a prostou iniciálou „C“. Toto použití se vyvinulo jako kódové jméno a z důvodu zachování anonymity bylo přijato i všemi následujícími řediteli SIS. JEFFERY, pozn. 4, s. 726–727.

37 Myšlenka na vznik britské tajné služby se objevila na počátku 20. století, kdy byla britská vláda stále více znepokojena hrozbou, kterou představovaly německé imperiální ambice. Ve snaze hrozbě předejít vznikl v roce 1909 Úřad tajných služeb, který byl 24. července téhož roku rozdělen na domácí a zahraniční sekci. Britská tajná služba (Secret Intelligence Service, SIS) byl název, který se pro zahraniční sekci ustálil v roce 1920. Původ označení MI6 (Military Intelligence, Section 6) je možné hledat až na počátku druhé světové války.

38 JEFFERY, pozn. 4, s. xi–xii.

39 MILTON, pozn. 12, s. 6–7.

I o vlastním průběhu rozhovoru se Dukes v knize vyjadřuje záměrně zkratkovitě. Nicméně i ze strohých vzpomínek je zřejmé, že jeho přijetí mezi agenty britské tajné služby neproběhlo zcela bez výhrad. Dukes totiž nezapadal do typické podoby agenta, kteří zpravidla pocházeli z vojenského nebo námořního prostředí. Na papíře se jevil „jen“ jako hudebník s nevyzpytatelným srdcem. Neměl žádné vojenské zkušenosti ani zkušenosti s prací u zpravodajské služby a nyní měl být poslán do nejtvrďšího špionážního prostředí na světě.⁴⁶ Jeho jediným předpokladem pro danou práci byla znalost cílové země.⁴⁷ V organizaci však platilo, že rozhodující slovo připadlo Smith-Cummingovi a ten se rozhodl jej do svých řad přijmout.

Smith-Cumming v něm pravděpodobně viděl slibný potenciál pro špionskou profesi – měl perfektní znalost jak cizího jazyka, tak i zvyků a chování místního obyvatelstva. Oba předpoklady měly špionovi zajistit, že dokonale splyne s okolím a během své mise nebude odhalen. „Pro agenta je nadmíru důležité rozplynout se v prostředí a stát se ničím jiným než tváří v davu,⁴⁸“ uvádí ve své knize Giles Milton. V obojím Dukes vynikal. Měl výrazný talent na jazyky, kromě rodné angličtiny ovládal ještě němčinu i holandštinu a během let strávených v Rusku se naučil ruštinu jako rodilý mluvčí. Také způsoby chování ruského lidu mu nebyly cizí. Paul Dukes totiž patřil k lidem, kteří rádi poznávají své okolí. Během studií na petrohradské konzervatoři trávil letní měsíce jako vychovatel velkostatkářských dětí na ruském venkově, kde se s místními vesničany dokázal velmi rychle spřátelit a nahlédnout do jejich každodenního života.⁴⁹

TAJNÝM AGENTEM: VLASTNÍ MISE

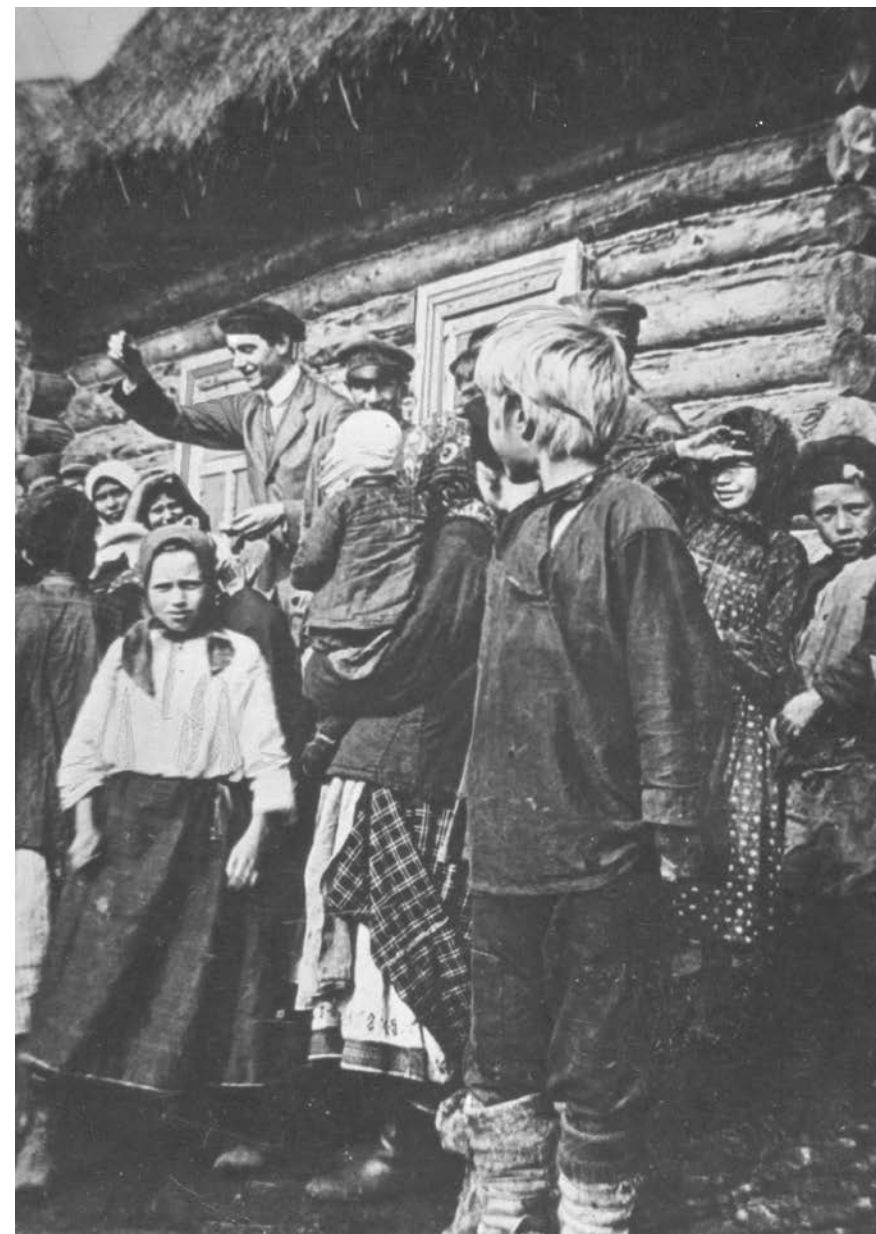
Paul Dukes působil jako tajný agent v bolševickém Rusku 10 měsíců (od listopadu 1918 do září 1919). Jeho hlavním posláním se stalo shromažďovat zprávy o politickém směřování v zemi, ambicích bolševické vlády i vojenských a námořních

46 FERGUSON, pozn. 2, s. 59.

47 Ibid.

48 Milton odkazuje na fiktivní postavu Richarda Hanneyho v knize *The Thirty-Nine Steps*: MILTON, pozn. 12, s. 173.

49 Během pobytu na venkově se Dukes velice intenzivně zajímal o prostředí a život chudých vesničanů. Hodně ho trápilo, v jakých neutěšených podmínkách mnozí lidé žijí. V důsledku špatné životní úrovně, nedostatečné osvěty a absence odpovídající lékařské péče trpěli četnými chorobami, se kterými si nevěděli rady. Vzhledem ke své oblibě u dětí (přezdívaly mu strýček Moon, tedy Měsíc) si Paul postupně vydobyl respekt i u dospělých vesničanů a využil ho k tomu, aby jim pomohl v léčení běžných nemocí. O svém pobytu mezi ruskými dělníky se rozepisuje ve svém životopise *The Unending Quest. Autobiographical Sketches*: DUKES, pozn. 24, 6. kapitola, Holy Charlatanry.

Paul Dukes alias strýček Moon s dětmi ruských venkovanů. (Hoover Institution Library&Archives)

Paul Dukes jako Josif Iljič Afirenko.
(Hoover Institution Library&Archives)

Paul Dukes jako Josef Krylenko.
(Hoover Institution Library&Archives)

záležitostech.⁵⁰ Rovněž měl zjišťovat informace o postoji ruské populace k nově nastolenému režimu a odhadnout míru podpory k novému uspořádání ze strany široké veřejnosti. Další úloha se týkala mapování možností pro případné vyvolání kontrarevoluce.

Po celou dobu trvání mise hrozilo Duksovi dopadení a jistá smrt, proto bylo působení v tajných službách spjato s životem v utajení. Skrývat svou pravou tvář a pravidelně měnit osobní doklady bylo neustálou povinností tajných agentů a soudě dle přezdívky „Muž sta tváří“, Paul Dukes v umění kamufláže vynikal. Pravidelně měnil délku vousů i barvu vlasů, pracoval s přízvukem i s chůzí. Ke každé své nové identitě si vymýšlel celé životní příběhy, aby jeho krytí nabylo na větší důvěryhodnost. Unikátní je, že se dodnes zachovalo několik fotografií, na nichž pózuje ve svých převlecích.

Nejprve působil jako Josif Iljič Afirenko, ukrajinské příjmení mělo dobře zamaskovat cizí přízvuk v jeho jinak bravurní ruštině. Jako Afirenko se stal úředníkem v samotné Čece, což mu otevřelo dveře po celém Rusku. Pozornost jistě vyvolala zející díra v jeho úsměvu – kvůli dokonalému krytí si nechal vytrhnout i zub, který nosil vždy u sebe, aby jej v případě potřeby mohl nasadit na původní místo. Jeho druhou identitou byla postava kreslíře Josefa Krylenka (někdy se uvádí Sergei Ilitch Krylenko). Jako Alexander Markovič se zase vydával za administrativního asistenta v telegrafické kanceláři. V převleku

50 JEFFERY, pozn. 4, s. 176.

šel otestovat své nové krytí k vlastní domácí. Představil se jako Duksovův přítel s tím, že si přišel jen vyzvednout některé osobní věci. Jeho krytí bylo zjevně perfektní, neboť domácí ho nepoznala.⁵¹ Později si oholil i huňatý vous, který měl na sobě předchozích šest měsíců, ostříhal si vlasy a nabarvil je načerno. V tomto krytí se vydával za vojáka Alexandra Bankaua a měl informovat o pohybech flotily v Baltském moři. Dukes strávil s petrohradskými přístavními dělníky mnoho času. Aby získal jejich důvěru, vyprávěl jim o své nenávisti ke starému carskému režimu, o vyhnání z Ruska i zatčení v Anglii a následném hladovění v britském vězení. Srdcervoucímu příběhu dělníci uvěřili a Dukese, jakožto oběť kapitalistického týrání, mezi sebe přijali.⁵² Bylo mu tak umožněno získávat informace o pohybech námořní flotily z první ruky.

BEZPROSTŘEDNÍ NÁVAZNOST NA ŠPIONÁŽNÍ AKTIVITY

Měsíce strávené v utajení umožnily Duksovi poznat smýšlení širokého spektra vrstev ruské společnosti – od činitelů na stranických schůzích až k zarytým odpůrcům bolševického režimu. Na zdejší problémy a aktuální otázky tak získal bezprostřední pohled z mnoha úhlů a po návratu do vlasti nechtěl nabyté zkušenosti zahodit. Pociťoval silné pnutí varovat veřejnost před stále aktuálnější nebezpečím vývozu komunismu za hranice Ruska prostřednictvím Kominterny.⁵³

Své názory sepsal krátce po příjezdu do Londýna pro noviny *The Times* – v říjnu 1919 vyšla série jeho článků s názvem *Bolshevismat Close Quarters*, v lednu následujícího roku *Designs for Asia: Bolshevist Interest in the East*.⁵⁴ A jak uvedl ve svém životopise, po vydání článků se mu začali ozývat redaktoři i z jiných novin a časopisů.⁵⁵

Zájem o Duksovy zkušenosti a jeho vlastní touha být stále aktivní a v centru dění vedly k tomu, že byl hned v roce 1920 vyslán jako oficiální zpravodaj *The Times* do Polska, aby informoval čtenáře o tamější situaci. V neoficiální rovině se však Dukes snažil navázat na své dřívější špiónážní aktivity a s dalším bývalým agentem Sidney Reillym⁵⁶ toužili vytvořit vlastní síť antibolševických zpravodajů. Pro tuto misi se jim podařilo získat i Borise Savinkova, někdejšího náměstka

51 DUKES, pozn. 22, s. 132.

52 SERVICE, pozn. 11, s. 260.

53 DUKES, pozn. 24, 8. kapitola, Noah's Ark.

54 Články lze dohledat v archivu *The Times*. Konkrétní odkazy uvádí Giles MILTON, viz MILTON, pozn. 12, s. 353.

55 DUKES, pozn. 24, 8. kapitola, Noah's Ark.

56 Agent Sidney Reilly (1873–1925) byl novináři označován jako legenda ve světě špiónáže, největší ze špiónů a také „Ace of Spies“ – špiónské eso. Jeho krycím jménem bylo ST 1.

ministra války v Kerenského vládě a nynějšího kontrarevolucionáře disponujícího jistou armádou, s cílem naplánovat svržení bolševické vlády.⁵⁷ Nedosáhli však větších úspěchů a Dukes se nakonec rozhodl těchto aktivit zanechat. Své poslání začal hledat jinde – převleky vyměnil za tužku a papír, falešnou identitu za veřejná vystoupení v přednáškových sálech.

OSVĚTOVÁ KAMPAŇ SLOVEM I PÍSMEM

Na základě kladného ohlasu, který byl vyvolán Dukesovými dosavadními novinovými články, s ním bylo na rok 1921 sjednáno přednáškové turné po Spojených státech amerických. Po příjezdu do New Yorku velmi rychle zjistil, že mnozí Američané jsou z ruských událostí zmateni a ve svých názorech příliš vyhranění. Bylo zde jen málo autorů s přímou zkušeností z komunistického Ruska⁵⁸ a Paul Dukes se svými zážitky, sebejistým vystupováním a logickou argumentací vyčníval. Nebál se posluchačům nabídnout kromě politických názorů také osobní zážitky. Přednášky naplněné prozaičností disponovaly slibným předpokladem, aby turné zaznamenalo úspěch. A skutečně. Výsledkem bylo fascinované publikum, zaplněné sály a otištěné úryvky z přednášek,⁵⁹ na něž navázaly autorské články s názvy *Self-portrait of the Soviet Camera*⁶⁰ a *Sovietism's Effect on Russia's Young*,⁶¹ které vyšly v *The New York Times*.

Paul Dukes však ve svém životopise přiznal, že „recyklování“ stejných prezentací, nepřetržité opakování týchž frází a nekonečné odpovídání na předvídatelné otázky ho brzy omrzelo. Rozhodl se proto, že si po skončení přednáškového turné na chvíli odpočine. Koupil si motorový člun a vyrazil s ním podél pobřeží. Kotvil na plážích a nocoval na lodi. V nově nabytém ústraní toužil o svých nedávných dobrodružstvích napsat knihu.⁶² Psaní mu šlo snadno a za pár měsíců byla publikace *Red Dusk and the Morrow* v prodeji.

57 Vzájemnou vazbu Borise Savinkova a Paula Dukese dosvědčuje Savinkova novela *Kůň vraný* (anglicky *The Black Horse*), jejíž předmluva a překladu z ruštiny do angličtiny se chopil sám Dukes.

58 DUKES, pozn. 24, 8. kapitola, Noah's Ark.

59 Např. Petrograd Long Restive. British Observer Recalls Frequent Workers' Anti-Soviet Risings. *The New York Times*, 7. 3. 1921, s. 2.; Many Russian Revolts Hidden by Consorship. Former British Secret Agent Here Sees Demand for Freedom Behind Present Uprising. *The New York Times*, 9. 3. 1921, s. 2.; Finds no Change in Soviet Policy. *The New York Times*, 7. 4. 1921, s. 12.

60 Self-Portrait of the Soviet Camera. Soviet's Self-Portrait. *The New York Times*, 10. 9. 1922, s. 1 a 16.

61 Sovietism's Effect on Russia's Young. What the Demoralization of Education Under the New Regime Has Done. *The New York Times*, 17. 7. 1921, s. 27.

62 DUKES, pozn. 24, 8. kapitola, Noah's Ark.

Někteří zlí jazykové ale tvrdí, že důvody, které Dukese vedly k sepsání knihy, byly méně prozaické. K. Jeffery s trochou cynismu dodává, že „možnými cestami jak zpeněžit bývalou práci pro tajné služby bylo psát nebo učit.“⁶³ Tuto hypotézu může podpořit i fakt, že sám Dukes se na úvodní straně prvního vydání své knihy tituloval jako „dřívější šéf britské tajné služby v sovětském Rusku“, i když ve skutečnosti šéfem v pravém slova smyslu nikdy nebyl. Ono atraktivní označení však mohlo být zárukou posílení věrohodnosti slov autora i zvýšení prodeje knihy.

Zde je však na místě malá odbočka. Paul Dukes nebyl jediný bývalý agent tajné služby, který se rozhodl své vzpomínky vydat v knižní podobě. George Hill popsal svou zpravodajskou kariéru v knize *Go Spy the Land* (první vydání v roce 1933).⁶⁴ Senzační příběh nabízela i životní dráha agenta Sidneyho Reillyho, kterého proslavila nejen kniha, ale i televizní seriál *Ace of Spies*.⁶⁵ Román Roberta Bruce Lockharta *Memoirs of a British Agent* se dokonce stal námětem pro scénář hollywoodského filmu z roku 1934.⁶⁶ Příběhy zmíněných agentů, kteří operovali v Rusku v počátečních letech vlády bolševiků, údajně dokonce poskytly inspiraci pro spisovatele Iana Fleminga a jím vytvořeného hlavního hrdinu Jamese Bonda.⁶⁷

Jiný důvod, který vedl Dukese k sepsání vlastních vzpomínek, odkryl svým čtenářům na prvních stránkách knihy *Red Dusk and the Morrow*. Po svém odchodu z Ruska byl totiž obviněn bolševickou vládou ze spiknutí a z osnování plánů na její svržení. Bolševikům se údajně podařilo získat přesvědčivé informace z ukořistěného „deníku“, kam si měl zaznamenávat všechna spiklenecká jména a další nezvratné důkazy o nadcházejícím komplotu. Na jejich základě byli mnozí obviněni a zatčeni jako jeho spoluviníci a drženi dlouhé měsíce ve vězení. Všechna nařčení z osnování spiknutí však ihned v úvodu své knihy Dukes odmítl: „Nešel jsem do Ruska konspirovat, ale ptát se,“⁶⁸ uvádí na pravou míru. Knihu *Red Dusk and the Morrow* z roku 1922 je tak možné brát i jako obhajobu autorových vlastních činů v tajných službách. „Můj pohled nebyl názorem profesionálního politika, ani

63 JEFFERY, pozn. 4, s. 238.

64 George Alexander Hill (1892–1968) se zařadil mezi nejlepší agenty, kteří v Rusku působili. V literatuře byl označován jako ztělesnění perfektního špiona. Byl dokonce jedním z mála agentů, který se v tajných službách angažoval i ve druhé světové válce. MILTON, pozn. 12, s. 45.

65 George A. Hill se rozhodl zbohatnout nejen na své vlastní knize (*Go Spy the Land*), ale příležitost cítil i v napsání Reillyho biografie. Reillyho vzpomínky však nakonec vydal až Robin Bruce Lockhart (syn Roberta B. Lockharta), který využil Hillovy poznámky a sdílnost Reillyho první manželky. SERVICE, pozn. 11, s. 346–347.

66 Sir Robert Bruce Lockhart (1887–1970) byl britský diplomat, tajný agent, novinář i spisovatel. Jeho kniha z roku 1932 se stala mezinárodně úspěšnou. Velkou pozornost vzbuzovalo zvláště vyprávění o neúspěšném pokusu o zavraždění Lenina v roce 1918, tzv. Lockahrovo spiknutí.

67 SERVICE, pozn. 11, s. 347.

68 DUKES, pozn. 21, s. xiv.

sociálního reformátora, ani novináře, ale jednoduše byl pohledem obyčejného lidského jedince,“ komentuje dále.⁶⁹

Je možné, že k této „obhajobě“ Paul Dukes přistoupil na základě několika událostí, ke kterým došlo během let 1920–1921. Právě v této době totiž velmi intenzivně připomínal svému publiku, že vedení v Kremlu založilo Komunistickou internacionálu s cílem vyvolat nestabilitu vlád v Evropě a v Severní Americe.⁷⁰ Jeho prohlášení však nezůstala bez povšimnutí. Komunistické vládní noviny *Izvestija*⁷¹ ho označily za organizátora revolučních plánů a nařkly ho z osnování kontrarevolučního spiknutí, přičemž tyto názory byly přejaty i britskými komunistickými novináři.⁷² Dukes byl obviněn z toho, že svými výroky a činnostmi sabotuje mezinárodní vztahy i obchodní jednání.⁷³ K vyhocení došlo nejen na stránkách tisku, ale i během několika vystoupení. Při jednom setkání ve Westminster Hall příznivci bolševického Ruska dokonce vyvolali hádku tak ostrou, že ji musela řešit policie.⁷⁴

Po vydání knihy *Red Dusk and the Morrow* Paul Dukes ve své osvětové kampani proti šíření komunismu polevil a věnoval se pro něj novým výzvám a aktivitám, jako bylo cestování napříč Evropou i Afrikou, ale také uspořádání vlastní baletní revue.⁷⁵ K tématu svých zážitků z bolševického Ruska se vrátil až za dlouhých osm let. Na začátku roku 1930 mu v britském magazínu *The Tatler* vyšla série osmi článků s názvem *Secret Service in Red Russia*, v nichž Dukes svým čtenářům odkryl ze své služby pro zpravodajskou organizaci o něco více než v předchozí knize.⁷⁶

Je možné, že se již v této době rozhodl dát své vzpomínky do nových souvislostí a sdílet se čtenáři i zážitky, které v předchozí knize zatajil. Při přípravě knihy chtěl Dukes nahlédnout do archivu tajné služby, aby si znovu prošel zprávy, které dříve zasílal agentuře. Když o ně požádal poprvé v letech 1920 a 1921, bylo mu bezprostředně vyhověno. Nyní ale úředníci nemohli požadované dokumenty dohledat,

69 Ibid.

70 SERVICE, pozn. 11, s. 260.

71 Robert Service ve své knize odkazuje na články v novinách *Izvestiya* ze dne 6. 4. 1920 a *The Times* ze dne 30. 4. 1920. Ibid. s. 260–261.

72 Comments of a Communist. *Communist*, 11. 11. 1920, s. 2.

73 The Shadow over Paul Dukes. *Communist*, 6. 1. 1921, s. 2.

74 Robert Service odkazuje na článek v *The Times* ze dne 14. 2. 1920. SERVICE, pozn. 11, s. 260.

75 Na konci 20. let vystupoval Paul Dukes jako hostující dirigent v show *Ballet Moderne*, která byla uspořádána ruským tanečníkem a choreografem Alexandrem Gavrillovem v divadle Gallo Opera House v New Yorku. Po této zkušenosti se rozhodl vytvořit vlastní show, ke které nejenže složil vlastní hudební doprovod, ale vystupoval v ní i jako tanečník. Umělecké ambice ho přivedly do Paříže, kde společně s bývalou primabalerínou ruského baletu Nadine Nicolaeovovou a jejím tanečním partnerem Sergejem Renoffovem vytvořil baletně-akrobatické trio pro vlastní revue. Ta byla uvedena pod názvem *The Crazy Caraven*, později přepracována do *Dreams of Delight*. Největší úspěch zaznamenala revue *Beauty on Parade*, která měla premiéru v roce 1930.

76 JEFFERY, pozn. 4, s. 239.

údajně byly všechny zprávy zničeny nebo ztraceny. Paul Dukes si tak musel vystačit s vlastní pamětí a s dřívějšími poznámkami. I když se v knize nadále držel svého pravidla o mlčenlivosti, rozhodl se nakonec, že přece jen o něco málo poodhrne závoj tajemství fungování britské tajné služby.⁷⁷ Nicméně ani v nové knize neodkryl žádné jméno či stěžejní informace, které dosud nebyly široké veřejnosti známy. Kniha vyšla v roce 1938 pod názvem *The Story of ST 25*.

ODEZVA PUBLIKA: NAPĚTÍ A DOBRODRUŽSTVÍ

Paul Dukes získal díky přednáškám, článkům i knihám u svého publika velkou oblibu. Dokázal totiž nabídnout množství nebezpečných zážitků, z nichž číselně autentická, ale i osobní vklad autora, který vše zažil na vlastní kůži. K publiku se dostalo několik strhujících příběhů, mezi něž patřila například záchrana dvou dcer velkovévody Pavla Alexandroviče, strýce cara Mikuláše II. Velkovévoda byl bez soudu jedné noci zastřelen a jeho tělo, spolu s těly dalších blízkých příbuzných zavražděného cara, vhozeno do společného neoznačeného hrobu. Dcerám se naštěstí podařilo uprchnout a Paul Dukes je bezpečně převedl skrz močály přes hranice do Finska.⁷⁸ Za život mu vděčilo také několik Angličanek a stejně tak obchodník Solatin, který o veškerý svůj majetek přišel po bolševické revoluci v roce 1917.⁷⁹

Dnes však můžeme tušit, že díky osobní skromnosti, úctě k zpravodajské organizaci i pravidlu neprozradit ve svých dílech příliš zůstala většina Dukesových hrdinských skutků pravděpodobně nezaznamenána. Je tudíž možné, že Dukesovi za život vděčilo mnohem více lidí, než sám přiznával. Dokladem může být vzpomínka jeho bratra, který uspořádal u sebe doma oslavu pro několik uprchlíků zachráněných

Portrét Paula Dukese v rubrice Men Prominent in Public Affairs v *Illustrated London News* z 13. 11. 1920.

77 Ibid.

78 DUKES, pozn. 21, s. 93–94.

79 SERVICE, pozn. 11, s. 226.

Paulem Dukese z bolševického Ruska: „Když přijeli, okamžitě je zaujal portrét Paulova dědy, který byl namalován v přibližně stejném věku, jako bylo nyní Paulovi. Na tomto obraze byl Paul svému dědovi natolik podobný, že všichni Rusové padli na kolena a zvedali ruce k děkovné modlitbě.“⁸⁰

Paul Dukes se z Ruska do Británie vrátil jako hrdina, což dokládá i fakt, že byl za své služby v prosinci 1920 pasován králem Jiřím V. na rytíře. Dodnes zůstává jediným člověkem, který získal Řád britského impéria výhradně za svou špionážní činnost.

Krále Jiřího V. údajně velmi pobavilo, když mu Dukes názorně popisoval, jak byl několik dní pronásledován svými nepřáteli a jedinou možností záchrany bylo ukrýt se na hřbitově a přespát ve staré hrobce.⁸¹ Byly to právě obdobné příběhy, jimiž dokázal své posluchače zaujmout. Mezi nejoblíbenější bezpochyby patřily ty, v nichž figurovaly jeho tajné identity. Příběhy v sobě kombinovaly všudypřítomné nebezpečí, vynalézavost i neohroženost hlavního hrdiny. Přehršel falešných dokladů, jmen a převleků zaručovaly divokou, nervy drásající jízdu plnou nejistoty a strádání.⁸²

Příběhy o promyšlených převlecích, přechytračení protivníka a nebezpečných únicích ze spárů nepřátel patřily k oceňovaným faktorům Dukeseva vyprávění. Avšak obliba jeho přednášek a textů nebyla opřena jen o atraktivní obsah, stejnou měrou byl oceňován i vypravěčský styl autora. Dle novinových recenzí byl sir Dukes ve svém vystupování naprosto okouzující, neboť dokázal své publikum uchvátit „nanejvýš fascinujícím způsobem s použitím jednoduché uhlazené dikce, která nenechávala žádné pochybnosti o vlastním významu slova.“⁸³ Bezpochyby měl vytříbený cit pro dobré konstruování příběhu a smysl pro dramatickosti.⁸⁴ Jeho vyprávění bylo navíc plné britského humoru a mírného sarkasmu, což se v kombinaci s notnou dávkou napětí a dobrodružství zdálo tím nejlepším receptem pro vyprodání přednáškových sálů.

I tištěné Dukesevy texty získávaly velmi lichotivé recenze. V *Aberdeen Press and Journal* byla kniha *Red Dusk and the Morrow* označena za „jednu z nejlepších knih o špionáži, která byla dosud napsána.“⁸⁵ Také recenze v *The New York Times*

80 Miscellaneous information following talk (1969) with Sir Paul's Brother, the late Dr. Cutbert Dukes. Hoover Institution Library&Archives, fond Sir Paul Dukes papers, kart. 1, složka 1.

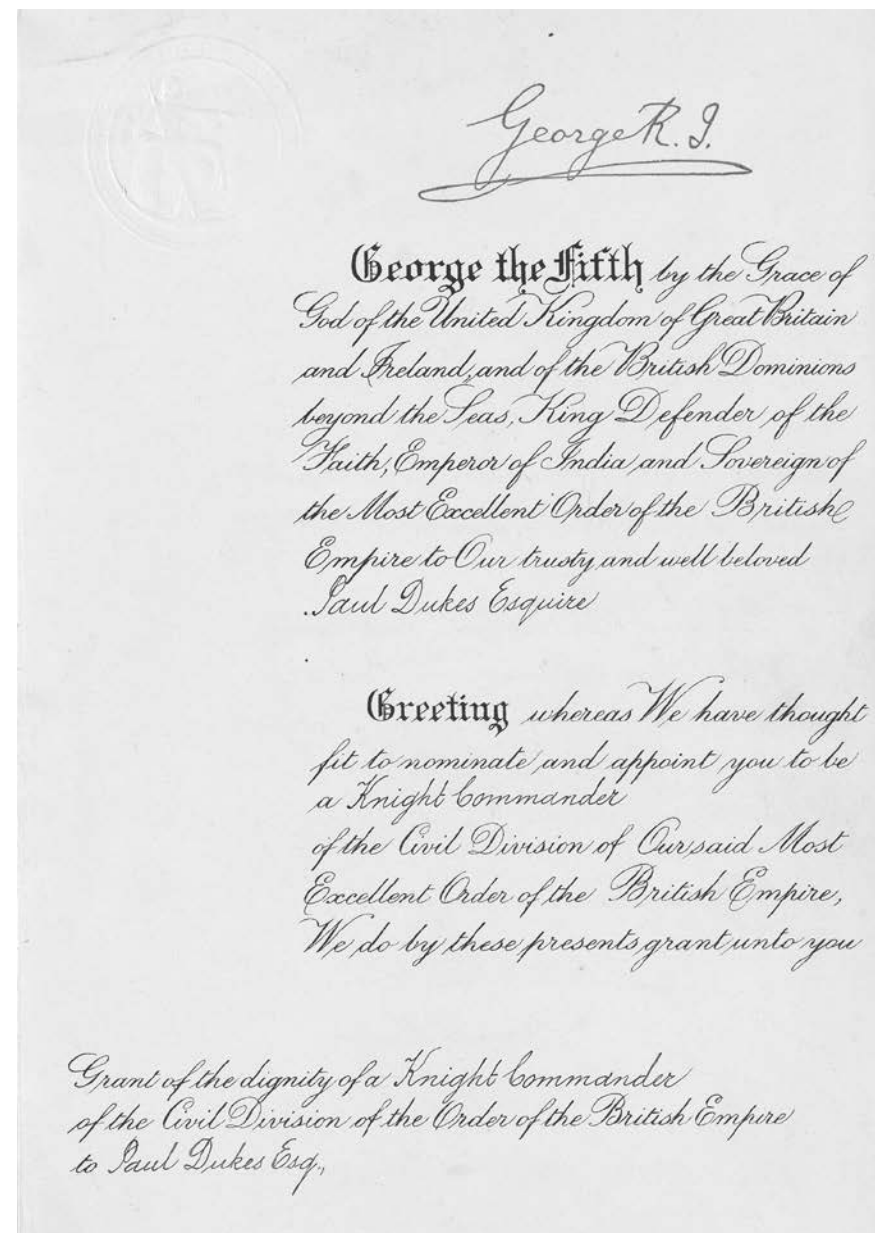
81 DUKES, pozn. 24, 8. kapitola, Noah's Ark.

82 Secret Intelligence: „Radishes“ and Redsin Soviet Russia. *Illustrated London News*, 10. 6. 1922, s. 20.

83 Red Russia. Fascinating Lecture at Penrith. *The Penrith Observer*, 11. 12. 1923, s. 5.

84 A Secret Service Man's Adventures in Russia. *Adventures in Russia. The New York Times*, 19. 3. 1922, s. 54.

85 *The Ways of Spies. Aberdeen Press and Journal*, 13. 4. 1939, s. 3.

Dopis krále Jiřího V. k udělení Řádu britského impéria, rytíř-komandér.
(Hoover Institution Library&Archives)

*the Dignity of a Knight-Commander of
Our said Order, and hereby authorise you
to have hold and enjoy the said Dignity and
Rank of a Knight-Commander of Our
aforesaid Order together with all and singular
the privileges thereunto belonging or appertaining.*

*Given at Our Court, at Saint James's
under Our Sign Manual and Seal of Our
said Order, this First day of
January 1920, in the Tenth year
of Our Reign.*

By the Sovereign's Command.

Edward P

Grand Master.

oceňovala vypravěčský styl autora a knihu přirovnala ke „čtení, které udrží čtenáře na židli s očima přilepenýma ke stránce celou hodinu.“⁸⁶ „Nikdo by si neměl nechat ujít tato dobrodružství britského rytíře,“ můžeme namátkový výčet zakončit zprávou z *Dundee Evening Telegraph*.⁸⁷

ODEZVA PUBLIKA: POPIS RUSKÝCH REÁLÍÍ

Souběžně s kladnými recenzemi se v tisku objevovaly i ty negativní, jejichž autoři v popisech napínavých dobrodružství spatřovali pouze atraktivní pozlátka a očividný pokus udělat z příběhu pouhou senzaci.⁸⁸ Nicméně i tito kritici dokázali najít v Duksových knihách aspekt, který hluboce oceňovali – popis každodenního života ruského lidu pod bolševickou nadvládou v kombinaci s autorovým vytříbeným nadhledem pro politické události.

Dílo Paula Dukese o ruských událostech tak lze rozdělit na dvě pomyslné části. První z nich vypráví sérii napínavých zážitků, které autora potkaly v letech 1918–1919, když působil jako agent britské zpravodajské služby. Druhá část se pak věnuje úvahám o bolševickém režimu, dopadům vládních rozhodnutí a možností, jak současný chaos v politických vztazích napravit.⁸⁹ „Když sir Paul odloží své převleky a začne popisovat skutečný stav Ruska a obavy ruského lidu, tak tehdy stojí kniha za přečtení,“⁹⁰ uvádí jeden z recenzentů. „Tato kniha má reálnou hodnotu, ani ne tak ve fascinujícím dobrodružství, ale především v popisu ruské politiky pod bolševickou vládou,“⁹¹ uvádí další kritik.

Síla Duksových děl tak pramení z faktu, že autor seznamuje své čtenáře (posluchače) s reáliemi, o kterých dosud neměli příliš mnoho relevantních informací, a do značné míry tím napravuje silnou míru dezinformace. Jak uvedl jeden novinář: „Nedostatek znalostí je velmi nebezpečná věc a sir Paul odstraňuje mnohá nedorozumění. (...) *Red Dusk and the Morrow* je plný významných věcí, které by si měli přečíst a zapamatovat všichni, kteří diskutují o Rusku.“⁹² I dnes vzbuzují Duksovy memoáry silnou pozornost. Vzpomínky sira Dukese „jsou vynikajícím očitým svědectvím o poměrech za rané komunistické vlády,“⁹³ uvádí například Robert Service,

86 A Secret Service Man's Adventures in Russia, pozn. 84.

87 The Amazing Exploits of a British Spy Sir Paul Dukes. *Dundee Evening Telegraph*, 8. 6. 1922, s. 8.

88 Secret Service in Russia. *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 24. 5. 1922, s. 4.

89 A Secret Service Man's Adventures in Russia, pozn. 84.

90 Secret Service in Russia, pozn. 88.

91 Red Dusk. *Cheltenham Chronicle*, 1. 7. 1922, s. 8.

92 Secret Intelligence: „Radishes“ and Reds in Soviet Russia, pozn. 82.

93 SERVICE, pozn. 11, s. 2–3.

Portrét Paula Dukese uveřejněný u textu Britain's Counter-Espionage against the Bolsheviks v listu Graphic v dubnu 1927.

přední odborník na moderní ruské dějiny a bývalý profesor na Oxfordské univerzitě.

Ve svých textech podal Duker svědectví o ruských událostech v autentické podobě a porevoluční vývoj v Rusku přirovnával doslova k tragédii.⁹⁴ Její jádro viděl ani ne tak v potlačování všech druhů svobody nebo v brutalitě nově ustanovených komisí, ale ve skutečnosti, že revoluce, která začala příznivě a slibovala mnoho, dala Rusku vládu zcela odkloněnou od aspirace a ideálů národa.⁹⁵

Paul Duker informoval o každodenním životě v Rusku. Popsal, jakým útrapám byla nucena čelit ruská populace a o kolik se propadly běžné životní podmínky. Se čtenáři sdílel své vzpomínky na nedostatek potravin, z čehož obviňoval spíše komunistickou hospodářskou politiku než válku nebo poča-

sí. Paul Duker psal i o bídě, která si vyžádala vznik nelegálních trhů, kde probíhal zakázaný soukromý prodej a nákup. Takto vykreslený obraz následně doplnil o scény, v nichž byly trhy přepadány tajnou policií. Poukazoval na politické násilí a na skutečnost, že bolševici zacházeli se svými kritiky jako s kontrarevolucionáři. Naopak veřejné projevy radosti na Prvního máje považoval „za umělou cukrovinku“.⁹⁶ Líčil též zastrasování, podvody a neopomněl zmínit i lživou propagandu, např. v místních volbách, čehož se stal i přímým svědkem. Současně pozoroval, jak se zvedala vlna nevole a jak dělníci předkládali své požadavky – dožadovali se obnovy volného obchodu, požadovali také svobodné volby. Dle Dukerova názoru se jednalo o následek úpadku Třetí internacionály, a přestože se tato instituce stále snažila být dle jeho pozorování aktivní, byla postupně zatlačována do pozadí. Reakcí na danou situaci bylo zavedení tzv. Nové ekonomické politiky, v čemž viděl návrat k čistému kapitalismu, ačkoliv bolševici tuto skutečnost vehementně zpochybňovali.⁹⁷

Velkým tématem se pro Dukera stala otázka ideologie a manipulace, které byla v Rusku vystavena mladá generace. V článku *Sovietism's Effect on Russia's Young*

předložil čtenáři myšlenku, že velkým zločinem, jehož se bolševický režim dopouští, je organizované úsilí korumpovat mysl mládeže.⁹⁸ Na hlavní otázku „Co bolševici dělají pro ruské děti?“ si sám Duker v textu odpovídá:

„Když byli komunisté v sedle asi rok, vzrostly jejich obavy, že se tato generace nedočká nastolení komunismu. Obavy je přivedly k tomu, aby svou pozornost obrátili na děti. Jak známo, bolševici vždy bojovali proti instituci rodiny. Spisy madam Kollontai⁹⁹ nemohou v tomto ohledu nechat na pochybách ani skeptiky. Jejich ideou je, aby byly děti již v raném věku vyňaty z rodičovské péče a vychovávány v koloniích, kde by byly zbaveny neblahého vlivu všech nebolševických myšlenkových proudů.“¹⁰⁰

„Mladistvým je odepřen přístup k jakékoli jiné než bolševické literatuře. Jsou osvobozeni od veškeré mravní výchovy, je jim povolena bezuzdná svoboda a jsou tak povzbuzováni ve vzpouře proti rodičovské autoritě a vlivu bývalých vychovatelů. Tím se zcela demoralizují. Mravní výchova byla vždy jednou z nejslabších stránek ruského života a odstranění jakékoli mravní výchovy bude mít jistě katastrofální následky. Proti tomuto zhoubnému systému bojují církve i rodiče, jak jen mohou a jak se odváží, ale otevřený protest je nemožný.“¹⁰¹

„Hlavním cílem bolševického vzdělávacího systému je kromě poskytnutí elementární gramotnosti také oslabení myslí mladistvých tak, aby byla v pozdějších fázích vývoje netečná ke všem podnětům, které vedou ke spontánní iniciativě, samostatnému myšlení nebo (a to především) k morálnímu vzestupu. Postoj komunistické strany k ruské církvi je postojem vrčícího psa. Jak poznamenal moskevský dělník, kterého jsem potkal loni v listopadu v Bílé Rusi: ‚V celém Rusku je jen jeden člověk, kterého se bolševici z hloubi duše bojí, a to je patriarcha Tichon‘.“¹⁰²

Z výše uvedeného je patrné, že Duker viděl nebezpečí pro budoucnost mladé generace nejen v ideologii samotné, ale především v konkrétních snahách režimu na potlačení funkce rodiny a církve. Celý text *Sovietism's Effect on Russia's Young* je otištěn v závěru studie.

98 Sovietism's Effect on Russia's Young, pozn. 94.

99 Paul Duker zde pravděpodobně hovoří o Alexandře Michailovně Kollontai (1872–1952), ruské revolucionářce, političce a marxistické teoretičce, která v letech 1917–1918 působila jako lidová komisařka pro blaho.

100 Sovietism's Effect on Russia's Young, pozn. 94 (volný překlad).

101 Ibid.

102 Ibid.; Patriarcha Tichon (1865–1925) byl v letech 1917–1925 patriarchou moskevským a celé Rusi. Veřejně odsoudil zavraždění carské rodiny a vystupoval proti bolševickému pronásledování představitelů církve. V letech 1922–1923 byl komunistickým režimem držen v domácím vězení.

94 Sovietism's Effect on Russia's Young. What the Demoralization of Education Under the New Regime Has Done. *The New York Times*, 17. 7. 1921, s. 27.

95 Secret Service in Russia, pozn. 88.

96 SERVICE, pozn. 11, s. 259.

97 Says Lenin Plans a New Revolution. Russian Leader Gaining in Power, Declares Sir Paul a Duker. *British Authority*, 5. 1. 1922, s. 11.

MÍSTO ZÁVĚRU: BADATELSKÉ TÉMA PRO MUZEUM VILA LÖW-BEER V BRNĚ

V úvodu studie bylo zmíněno okouzlení Harryho Fergusona nejnapínavějším příběhem z dějin zpravodajské tajné služby, ve kterém se hlavní postavou stal sir Paul Dukes. My – muzejníci ve Vile Löw-Beer v Brně – jsme se sirem Dukesem také nechali okouzlit, byť se pro nás nejnapínavější příběh odehrál téměř o dvacet let později. Tehdy se Dukesovi naskytl další příležitost k uplatnění zkušeností tajného agenta. Když Německo v roce 1939 obsadilo část Československa, rozhodl se textilní podnikatel Alfred Löw-Beer, že pod cizím jménem uteče z vlasti. Alfred prchal s myšlenkou, že se musí dostat přes Švýcarsko do Anglie, kde jej již očekávala rodina. Cestou však náhle zmizel. Vypátrat, co se s Alfredem stalo, bylo předmětem zakázky, která byla siru Dukesovi svěřena manželkou pohřešovaného muže. Jaká byla spojnice mezi rodinou Löw-Beerových a sirem Dukesem a jak se Marianne o detektivovi dozvěděla, je pro nás dodnes záhadou.¹⁰³

S renomé zarytého odpůrce bolševického režimu měl Dukes v době nacistického pohrdání Sovětským svazem velmi dobrou výchozí pozici. Byla mu poskytnuta ojedinělá příležitost nahlédnout do nacistického smýšlení i praktik gestapa. Jak už bylo zmíněno, o svém pátrání po zmizelém průmyslníkovi napsal sir Dukes román *An Epic of the Gestapo*. Vydání knihy vyvolalo v domácím anglickém tisku senzaci. Není divu, jednalo se o další napínavé pátrání veřejně známého bývalého agenta tajné služby. Avšak stejně jako předchozí Dukesovy knižní počiny byla i kniha *An Epic of the Gestapo* považována za více než jen za intelektuální detektivku. Kniha byla vydána v roce 1940, kdy již naplno zuřil světový válečný konflikt a pro mnohé představovala živou a stále aktuální kapitolu dějin.¹⁰⁴ Dílo sepsané zkušeným cestovatelem, pozorovatelem a zpravodajem totiž přineslo děsivě působivý obraz nacistického režimu, který tížil jak Německo, tak sousední Československo. Paul Dukes viděl zblízka nejen hrozbu zbrojení, ale také zfanatizovanou společnost a vliv, který nacistická teorie biologické nadřazenosti získala díky promyšlené propagandě.¹⁰⁵ Varoval své čtenáře, že Němci byli vycvičeni k tomu, aby považovali jiné národy za rasově podřadné, čímž si mohli ospravedlnit jakékoliv druhy agrese – dokonce i vyhlazení národů, které jim stály v cestě.¹⁰⁶

103 Sám Dukes se na stránkách knihy *An Epic of the Gestapo* k otázce nabídky vypátrat, co se stalo s nezvestným Alfredem Löw-Beerem, vyjadřuje neurčitě. Uvádí, že zakázka mu byla zprostředkována přes jistého přítele, kterého v knize označuje „pan Weir“.
DUKES, pozn. 1, s. 19–25.

104 Secret Agent. *Daily News*, 11. 9. 1940, s. 4.

105 Russo-German Relations. *Rugby Advertiser*, 28. 5. 1940, s. 3.

106 There can be no Peace while Hitlerism lasts. *Blyth News Ashington Post*, 29. 6. 1940, s. 3.

Příběh Dukesova detektivního pátrání ve střední Evropě se stal strhující ukázkou jednání s německými ministerstvy, s gestapem i podzemními agenty. A právě obávané gestapo vzbuzovalo u čtenářů největší ohlas. Dukesovi se totiž podařilo sepsat jednu z prvních sond, které směřovaly do vnitřních mechanismů obávané tajné policie, a vrhl tím zcela nové a pronikavé světlo do jejího fungování. Avšak ještě zajímavěji působily jím vyvozené závěry, že německá tajná policie není vždy tak neomylná a že stejně jako všechny represivní systémy má i gestapo svá zadní vrátka. Řečeno Dukesovými slovy: „...stačí promazat zarezlé panty trochou oleje a dveře se rázem otevrou.“¹⁰⁷ Je zjevné, že sira Dukesu britký humor ani po letech neopouštěl.

Kniha *An Epic of the Gestapo*¹⁰⁸ má pro práci muzea veliký význam, neboť je jediným svědectvím a zdrojem informací o posledních dnech života majitele vily, v níž dnes instituce sídlí. Navzdory názorům, že ne vše, co Dukes zaznamenal, musí být nutně pravda, je pro nás tato atraktivní kniha zdrojem pro rozvíjení muzejní činnosti. Rozhodli jsme se totiž napínavý dobrodružný příběh zprostředkovat návštěvníkům interaktivní formou. Vznikla imerzivní pátrací hra *V kůži tajného agenta*, o níž jsme čtenáře sborníku informovali v předchozím ročníku.¹⁰⁹

107 Wear side Echoes. *Sunderland Daily. Echo and Shipping Gazette*, 5. 9. 1940, s. 2.

108 DUKES, Paul. *An Epic of the Gestapo. The Story of a Strange Search*. Londýn: Cassel and Co., 1940.

109 Pátrací hra *V kůži tajného agenta* získala v Národní soutěži Gloria Musaealis 2021 v kategorii Muzejní počin zvláštní ocenění poroty. Více informací o hře viz BRHLÍKOVÁ, Markéta a ČERNÁ Jana. *V kůži tajného agenta – pátrací hra ve vile Löw-Beer*. In: *Sborník Muzea Brněnska 2022*, Brno: Muzeum Brněnska, 2022, s. 144–146.

Paul Dukes po návratu z protektorátu Čechy a Morava na letiště Heston západně od Londýna v srpnu roku 1939. (převzato z: Illustrated London News)

Při tvorbě pátrací hry jsme pronikali nejen do daného příběhu, ale více jsme se seznamovali i s autorem předlohy. Zjistili jsme, že postava sira Paula Dukese je mnohem zajímavější, než se na první pohled může zdát. Objevení Dukesovy archivní pozůstalosti nás inspirovalo k přípravě muzejní výstavy *Piruety sira Paula Dukese*,¹¹⁰ a zároveň k vydání stejnojmenného odborného katalogu.¹¹¹ Jedná se o první publikaci, která čtenáře seznamuje s životem Paula Dukese v celé jeho šíři a nesoustředí se pouze na krátkou špionážní kariéru.¹¹²

Všechny uvedené počiny však informace o životě sira Paula Dukese zprostředkovávají víceméně popularizační formou. Předložená studie je tak první prací, která směřuje k veřejnosti odborné a nové poznatky předkládá v řádném kontextu citací a poznámkového aparátu. Nicméně je stále nutné předchozí řádky vnímat jako úvodní vhléd do tématu, které si v budoucnu jistě zaslouží hlubší a ucelenější zpracování.

110 Trvání výstavy (instalované ve dvou místnostech za schodišťovou halou Vily Löw-Beer v Brně) 7. 12. 2022 – 29. 10. 2023.

111 BRHLÍKOVÁ, Markéta a ČERNÁ, Jana. *Piruety sira Paula Dukese. Neuvěřitelný příběh pozoruhodného muže*. Předkláštěří: Muzeum Brněnska, 2022.

112 Autorce není známa jiná česká či zahraniční publikace, která by se Dukesovým životním příběhem zabírala v tak v komplexní šíři.

Vliv komunistické ideologie na vnímání a myšlení lidského jedince představoval pro Paula Dukese hlavní motiv mnoha jeho textů. Výjimkou nebyl ani článek *Sovietism's Effect on Russia's Young*, který vyšel v *The New York Times* 17. července roku 1921. V tomto textu Dukese přibližuje čtenářům účelnou manipulaci myslí mladé generace v sovětském Rusku. Tato manipulace jedince postupně vede až ke ztrátě volného rozhodování a svobodné vůle, dle Dukeseva soudu, jde o největší zločin, kterého člověk může dopustit na jiné lidské bytosti. Za zmínku stojí, že stejné téma otevřel Dukese i o 20 let později, kdy jako válečný zpravodaj glosoval propagační aktivity nacistického režimu.

SOVIETISM'S EFFECT ON RUSSIA'S YOUNG

What the Demoralization of
Education Under the New
Regime Has Done.

'SOCIAL CALAMITY' IN CITIES

Immorality and Crime Fostered by
a System Which Abolishes Au-
thority—Effort to Save Refugees.

By SIR PAUL DUKES.

Few people yet grasp the fact that the central tragedy of the Bolshevik régime in Russia is an organized effort to subvert and corrupt the minds of the children. With official channels of information monopolized by the Communist Government, most surprising rumors are afloat as to the Bolshevik attitude toward the growing children, while the difficulty of comprehending the situation is complicated by the literal accuracy of the bald statement that "the Bolsheviks are doing all they can for children." The question, which so few proceed to investigate, is, however, this: What is it the Bolsheviks are trying so

Russian cities, portions of which, with other frank admissions, were published in the official Bolshevik press early this year. The statistics presented form a tragic contrast to the propagandist concoctions designed for consumption abroad.

"We are powerless," says the District Pedagogic report for Petrograd, December, 1920, quoted in *Voila Rossi*, "in face of a condition of things formerly unnoticeable in Russia, namely, the increase of juvenile immorality and prostitution. The former is the result of universal demoralization and experiments of the Soviet Government (such as combining boys' and girls' boarding schools); the latter is consequent upon the privations of present economic conditions. Immorality has become so prevalent in our schools that drastic measures will be needed to combat it. Yet we do not see how this is possible in view of the suppression of public philanthropy in matters concerning the care of children. * * *

"It is essential once again (says *Izvestia*, March 3, 1921) to point out the ever-increasing lack of care of children, with consequent infantile trading, theft, deceit, and more serious vices. * * * There have been cases when in a brothel on the Hitrov market place as many as fifty children have been seized in a single day. * * * The number of children now leading street life is colossal. * * *

A "Social Calamity" in Cities.

"Children in the big cities (says *Trud*, February, 1921) dragged into the maelstrom of street speculation are becoming a social calamity. In the majority of cases they are the children of workers. They support themselves and earn for the family an additional income."

"Beginning with the year 1918 (says the report of the League for the Protection of Children), juvenile destitution began to assume catastrophic proportions. The percentage of uncared-for children in Moscow, which in 1917 amounted to more than 1 or 2 per cent., in the Summer of 1920 reached 25 to 30

SOVIETISM'S EFFECT ON RUSSIA'S YOUNG

What the Demoralization of Education under the New Regime Has Done.

'SOCIAL CALAMITY' IN CITIES

Immorality and Crime Fostered by a System Which Abolishes Authority – Effort to Save Refugees

By SIR PAUL DUKES

Few people yet grasp the fact that the central tragedy of the Bolshevist regime in Russia is an organized effort to subvert and corrupt the minds of the children. With official channels of information monopolized by the Communist Government, most surprising rumors are afloat as to the Bolshevist attitude toward the growing children, while the difficulty of comprehending the situation is complicated by the literal accuracy of the bald statement that "the Bolsheviki are doing all they can for children." The question, which so few proceed to investigate, is, however, this: What is it the Bolsheviki are trying so hard to do for Russian children?

It was after the Communists had been in the saddle for about a year that their tears that this generation would not see communism established led them to turn their minds to the conversion of the children. As is well known, it has always been a Bolshevist principle to fight the institution of the family. Mme. Kolontal's writings can leave no doubt on that score even in the minds of the skeptical. The idea is to remove children at an early age from parental care and bring them up in colonies where they will be free from the evil influence of all non-Bolshevist currents of thought.

Hopes for the future are founded on an institution known as the Union of Youthful Communists, which all school children join. The juvenile members are denied access to any but Bolshevist literature, are exempt from all moral training, allowed unbridled license, and so encouraged in a spirit of rebellion against parental authority and the influence of former preceptors that they are becoming completely demoralized. Moral training was ever one of the weakest sides of Russian life, and the elimination of whatever moral instruction there was is bound to have disastrous effects. This pernicious system is combated by the Church and by parents as far as they can and dare, but open protest is impossible.

The Bolsheviki realize as keenly as do their manifold but disrupted opponents that the secret of the future of Russia lies in education. It is said that not long before

the revolution a foreign visitor indignantly told the Czar that a system of universal compulsory education ought to be established in Russia to which he replied: "That is what I have been telling my Ministers for twenty years, but they won't listen to me." Small wonder that one of the first concerns of the Provisional Government was to introduce compulsory free education, and small wonder also that the Bolsheviki exerted themselves to the utmost to exploit to their own advantage the wave of thirst for knowledge that spread over Russia at the outbreak of the great war, receiving an additional impetus from the revolution.

Teaching Standards Abolished.

To communize the teaching profession the Soviet Government resorted to abolition of all standards of education for teachers. The first qualification for appointment, especially to posts in elementary schools, became, not an adequate education nor any moral qualifications, but the possession of a ticket of membership in the Communist Party. The teachers, of course, protested, but were denounced as "counter-revolutionary." Pronounced opposition also was shown by them to the abolition of examinations and rewards for diligence, a measure which enabled the idlest to leave school on the same footing as the most assiduous.

The evils' resulting from the system of compulsory mixed living in boarding schools, suddenly introduced in a land of weak morals, brought education in some cases completely to a standstill. The desirability or undesirability of the suppression of religion in Russian schools may be open to discussion, but there is nothing now to replace it, for the teachers are deliberately hampered in any attempt to exert moral influence over their pupils, lest their admonitions should have a "counter-revolutionary" tendency. The figure of Lunacharsky, People's Commissar for Education and Art, is one of the least unsympathetic – perhaps one should say one of the most pathetic – of the revolution, but such measures as the above have completely nullified whatever good intentions he ever had.

The primary object, therefore, of the Bolshevist educational system, while conferring the benefits of elementary literacy, is so to benumb the juvenile mind as to render it impervious in its later stages of development to every influence that leads to spontaneous initiative, independence of thought, or (above all) moral uplift. The attitude of the Communist Party toward the Russian Church is that of a snarling dog. As a Moscow workman whom I met in White Russia last November observed to me: "There is only one man in all Russia whom Bolsheviki fear from the bottom of their hearts, and that is the Patriarch, Tihon."

Every variety of persecution having failed, the Communists have retreated to their present attitude of malicious tolerance, contenting themselves with employing the monopolized press to defame, abuse and vilify Christianity on every

conceivable occasion, but seeking especially to protect children from what they call "demoralizing religious influence".

Food and Clothing as Bribes.

This is what the Bolsheviks are trying so hard to do for Russian children, and this is the method of procedure. But there is a preliminary – an essential preliminary. Astute propagandists as they are, they realize clearly that effective propaganda begins not in the head, but in the stomach. You cannot convince even ignorant and credulous Russian children of the benefits of a system that keeps their stomachs empty or makes them go barefoot and in rags in Winter time. So the children of those bourgeois parents who can be persuaded to part with their little ones, and such proletarian children as promise to make good communists are gathered together in homes and colonies where they are fed on preferential rations at the expense of the general populace and are clothed, mainly with clothing seized from children whose parents refuse to part with them.

Some of these homes and colonies, despite endeavors, are in a deplorable condition and fail hopelessly in their object, but a desperate effort has been made to bring a few as nearly as possible up to Western standards, in order that there may be at least something to exhibit to distinguished foreign visitors.

In pursuance of the theory that all independent philanthropy is a blemish to the State, the numerous successful children's welfare institutions that grew up in the last years prior to the revolution were subjected to gross molestation. The well-known League for the Protection of Children, a society which included several philanthropic institutions, became the object of particular persecution. Even now, when at the eleventh hour the bourgeoisie are being invited to serve the Soviet Government, the existence of this league is but grudgingly tolerated.

Effect of the Changes.

At the close of 1920 the League for the Protection of Children prepared a report on the conditions of children in Russian cities, portions of which, with other frank admissions, were published in the official Bolshevik press early this year. The statistics presented form a tragic contrast to the propagandist concoctions designed for consumption abroad.

"We are powerless," says the District Pedagogic report for Petrograd, December, 1920, quoted in *Voila Rosii*, in face of a condition of things formerly unnoticeable in Russia, namely, the increase of juvenile immorality and prostitution. The former is the result of universal demoralization and experiments of the Soviet Government (such as combining boys' and girls' boarding schools); the latter is consequent upon the privations of present economic conditions. Immorality has become so

prevalent in our schools that drastic measures will be needed to combat it. Yet we do not see how this is possible in view of the suppression of public philanthropy in matters concerning the care of children. ***

It is essential once again (says *Izvestia*, March 3, 1921) to point out the ever increasing lack of care of children, with consequent infantile trading, theft, deceit, and more serious vices. *** There have been cases when in a brothel on the Hitrov market place as many as fifty children have been seized in a single day. *** The number of children now leading street life is colossal. ***

A "Social Calamity" in Cities.

"Children in the big cities (says *Trud*, February, 1921) dragged into the maelstrom of street speculation are becoming a social calamity. In the majority of cases they are the children of workers. They support themselves and earn for the family an additional income."

"Beginning with the year 1918 (says the report of the League for the Protection of Children), juvenile destitution began to assume catastrophic proportions. The percentage of uncared-for children in Moscow, which in 1917 amounted to more than 1 or 2 per cent., in the Summer of 1920 reached 25 to 30 per cent. In reality, however, the number of uncared-for children is much higher even than this, for the Soviet departments dealing with children's welfare possess no adequate apparatus for registration."

A special conference on children held in 1920 revealed the fact that juvenile prostitution has increased tenfold of 1.000 per cent. since 1917. The interpellation of 5,300 girls of or about 15 years of age showed that no fewer than 4,100 that is 88 per cent., indulge in prostitution. Sailors, Red soldiers, and the vast class of profiteering speculators to which the Communist regime has given birth provide the custom for these girls' earnings. The Bolshevik Commissariat of Public Health admits that while in 1917 in hospitals for social diseased there were 12 per cent of children to 88 per cent. adults, there are now 60 per cent. children to 40 per cent. adults.

Saving Little Refugees.

Such are the appalling results of the system of children's upbringing established under Bolshevik communism. Fortunately, there are those who recognize the supreme gravity of this problem and have taken it into their hands to save as many as possible of those Russian children whose good fortune it has been to be thrown, even destitute and orphan, outside the pale of all-vitiating Bolshevik influence.

The Russian Relief and Reconstruction Society of London is devoting its entire energy and resources to this end, and is establishing schools and homes in those centres on the outskirts of Russia where refugees are most congested. The children

of these schools are destined to form a leaven wherewith to purify juvenile Russia the moment the present system in Russia comes to an end. The call for funds should appeal to all, wherever they may be, who fear the world revolution or the canker of Bolshevism, and I cannot but think that my many friends on this side of the water will be willing to assist this association. If you send a check for \$150 to J. P. Morgan & Co., Wall Street, New York, payable to the Russian Relief and Reconstruction Fund, it will keep a boy or girl for a year and mean one more child to help restore the world to sanity and one less for world revolution.

PRAMENY A LITERATURA

Hoover Institution Library&Archives, fond č. 89082, Sir Paul Dukes papers.

A Secret Service Man's Adventures in Russia. Adventures in Russia, *The New York Times*, 19. 3. 1922, s. 54.

Comments of a Communist. *Communist*, 11. 11. 1920, s. 2.

Finds no Change in Soviet Policy. *The New York Times*, 7. 4. 1921, s. 12.

Many Russian Revolts Hidden by Consorship. Former British Secret Agent Here Sees Demand for Freedom Behind Present Uprising. *The New York Times*, 9. 3. 1921, s. 2.

Petrograd Long Restive. British Observer Recalls Frequent Workers' Anti-Soviet Risings. *The New York Times*, 7. 3. 1921, s. 2.

Red Dusk. *Cheltenham Chronicle*, 1. 7. 1922, s. 8.

Red Russia. Fascinating Lecture at Penrith. *The Penrith Observer*, 11. 12. 1923, s. 5.

Rev. E. J. Dukes, *London and China Express*, 24. 4. 1930, s. 7.

Russo-German Relations. *Rugby Advertiser*, 28. 5. 1940, s. 3.

Says Lenin Plans a New Revolution. Russian Leader Gaining in Power, Declares Sir Paul a Dukes. *British Authority*, 5. 1. 1922, s. 11.

Secret Agent. *Daily News*, 11. 9. 1940, s. 4.

Secret Intelligence: „Radishes“ and Reds in Soviet Russia. *Illustrated London News*, 10. 6. 1922, s. 20.

Secret Service in Russia. *Yorkshire Post and Leeds Intelligencer*, 24. 5. 1922, s. 4.

Self-Portrait of the Soviet Camera. Soviet's Self-Portrait. *The New York Times*, 10. 9. 1922, s. 1 a 16.

Sovietism's Effect on Russia's Young. What the Demoralization of Education Under the New Regime Has Done. *The New York Times*, 17. 7. 1921, s. 27.

The Opium Trade, *London and China Telegraph*, 14. 4. 1919, s. 11.

The Shadow over Paul Dukes. *Communist*, 6. 1. 1921, s. 2.

The Ways of Spies. *Aberdeen Press and Journal*, 13. 4. 1939, s. 3.

There can be no Peace while Hitlerism lasts. *Blyth News Ashington Post*, 29. 6. 1940, s. 3.

Wearside Echoes. *Sunderland Daily. Echo and Shipping Gazette*, 5. 9. 1940, s. 2.

ANDREW, Christopher. *Her Majesty's Secret Service*. New York: Penguin Books, 1986. ISBN 978-0670809417.

BEST, Brian. *The Secret War Against Red Russia: Thee Daring Exploits of Paul Dukes and Augustus Agar during the Russian Civil War*. Yorkshire: Pen&Sword Books Ltd., 2022. ISBN 978-1-39909-065-0

BRHLÍKOVÁ, Markéta a ČERNÁ, Jana. *Piruety sira Paula Dukese. Neuvěřitelný příběh pozoruhodného muže*. Předkláštěří: Muzeum Brněnska, 2022. ISBN 978-88496-01-4.

DUKES, Paul. *An Epic of the Gestapo. The Story of a Strange Search*. Londýn: Cassel and Co., 1940.

DUKES, Paul. *Come Hammer, Come Sickle!* Londýn: Cassell and Co., 1947.

DUKES, Paul. *Red Dusk and the Morrow. Adventures and investigations in Soviet Russia*. Londýn: Biteback Publishing, 2012. ISBN 978-1-84954-218-0.

DUKES, Paul. *Tanec s Gestapem*. Brno: Mapcards, 2021. ISBN 978-80-87850-11-4.

DUKES, Paul. *The Story of „ST 25“*. Adventure and Romance in the Secret Intelligence Service in Red Russia. Londýn: Cassell and Co., 1938.

DUKES, Paul. *The Unending Quest. Autobiographical Sketches*. Londýn: Cassell&Co., 1950.

FERGUSON, Harry. *Operation Kronstadt*. London: Arrow Books, 2010. ISBN 978-0-0995-1465-7.

JEFFERY, Keith. *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*. Londýn: Bloomsbury Publishing London, 2010. ISBN 978-0-7475-9183-2.

MILTON, Giles. *Russian Roulette. A Deadly Game: How British Spies Thwarted Lenins's Global Plot*. Londýn: Spectre, 2013. ISBN 978-1-4447-3702-8.

NIGEL, West. *MI6: British Secret Intelligence Service Operation, 1909–1945*. Londýn: Grafton Books, 1985. ISBN 0-586-06332-3.

SERVICE, Robert. *Spies and Commissars: The Early Years of the Russian Revolution*. New York: Public Affairs, 2012. ISBN 978-1-61039-140-5.

SMITH, Michael. *Six: A History of Britain's Secret Intelligence Service, 1909–1939*. Londýn: Biteback Publishing, 2010. ISBN 978-1-906447-00-7.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

Historie britské tajné služby [online]. [cit. 5. 5. 2023].

Dostupné z: <https://www.sis.gov.uk/our-history.html>

The British Newspaper Archive [online]. [cit. 5. 5. 2023].

Dostupné z: <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>

The New York Times [online]. [cit. 5. 5. 2023]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/>

KLÍČOVÁ SLOVA: bolševismus, britská tajná zpravodajská služba, memoáry, Sir Paul Dukes, Vila Löw-Beer v Brně

ZUSAMMENFASSUNG

Sir Paul Dukes. Erinnerungen des Mannes / an den Mann der hundert Gesichter

Die Studie widmet sich der Persönlichkeit von Sir Paul Dukes, einem einstigen Agenten des britischen Geheimdienstes, der im April 1939 als Privatdetektiv nach dem auf geheimnisvolle Weise verschwundenen Brünner Textilunternehmer Alfred Löw-Beer suchte, dem letzten Privateigentümer der Villa Löw-Beer in Brno, und die Ergebnisse seiner Nachforschungen in dem Spionageroman *An Epic of the Gestapo* niederschrieb. Der Text enthält grundlegende Informationen über Dukes' Jugendzeit sowie über die Umstände, die zu seiner Aufnahme in den Nachrichtendienst führten. Der zweifache Titel *Erinnerungen des Mannes / an den Mann der hundert Gesichter* verweist auf die ebenfalls zweigeteilte Ausrichtung der Studie. Im ersten Teil wird Dukes in seiner Eigenschaft als Referent und Schriftsteller vorgestellt, der seine persönlichen Erlebnisse und Erfahrungen in seine Vorträge und Texte einfließen ließ. Der zweite Teil widmet sich der Reflexion seines Werkes durch seine Zeitgenossen. Die Autorin stellt sich gleichzeitig die Frage, in welcher Hinsicht Dukes' Werk für die heutige Zeit attraktiv ist.